

Kirkelige Tiltaler fra ældre Tid.

Ved P. Severinsen.

Ældre Tiders Prædikemaade er godt kendt gennem trykte Prædikener og Ligtaler. Men der var adskillige kirkelige Skikke, som nu er at regne for uddøde, ved hvilke Præsten ogsaa skulde føre Ordet. Af Tiltalerne ved slige Lejligheder er kun lidt offentliggjort. Derfor meddeles her nogle Prøver fra et Manuskript, som ejes af Boghandler N. B. Kousgaard i København. Prøverne stammer ganske vist fra Norge, men Maneren svarer ganske til hvad der ved lignende Lejligheder plejede at fremføres af danske Præster¹⁾.

Forfatteren er Magister Daniel Feiff, der, efter at have været Rektor i Stavanger, 1671 blev residerende Kapellan i Øjestads Præstegeld ved Arendal og fra 1683 Sognepræst sammesteds indtil sin Død 1716. Fra 1693 var han Provst i Nedenes Provsti. Fra hans gamle Dage haves et interessant Træk af Prædikens Historie i den dansk-norske Kirke, idet han 1711 søgte Biskoppen om Tilladelse til at oplæse Prædiken af Papiret. Biskop Bircheroth svarede, at hertil krævedes kongelig Bevilling, men da han var 74 Aar gammel, maatte det anbefales ham at tage Kapellan.²⁾

¹⁾ Paa det kgl. Bibliothek findes beslægtede Opskriftbøger i Thotts Sml. Oktav Nr. 99, 100 (Ny kirkehist. Saml. I. 149) og 101; paa Universitetsbibl. i Donat. var. Kvant Nr. 15 og i Rostgaards Sml. Kvant 13—15.

²⁾ D. Thrap: Christiansands Stifts Prester i det syttende Aarhundrede. S. 141.

Vort Haandskrift viser formentlig, at han har brugt Papirets Hjælp ret almindeligt. Det er en Oktavbog paa 284 tæt beskrevne Sider. Titelen er blot: VADE MECVM. Paa Side 1 findes en latinsk Precatio Concionatoris scandentis sugestum, dateret 3. Marts 1671. Han har med andre Ord begyndt at skrive Bogen, da han blev residerende Kapellan i Øjestad. Midt i Bogen findes en Taksigelse for Wismars Erobring d. 13. December 1675. Der er altsaa gaaet en Aarrække med at faa Stykkerne indskrevet. Dog er hele Bogen utvivlsomt skrevet færdig, inden Ritualet udkom 1685. Alt, hvad her meddeles, er nedskrevet inden December 1675.

Haandskriftet indeholder egentlig Opskrifter til alt, undtagen den egentlige Søndagsprædiken. Navnlig er der mange Trøstetaler til Syge, Ligtaler og Brudevielsestaler, og Smaanotitser viser, at de er brugte gentagne Gange. Hele Sygekommunionen er opskrevet. Her kan bemærkes at i Nadverliturgien er Credo skudt ind mellem Fadervor og Indstiftelsesordene i Overensstemmelse med Reformationstidens Haandbøger. Ellers ser man af Daniel Feiffs Opskrifter, hvorledes Ritualet kun lovfæster, hvad der var staaende Skik, saaledes med Indledningerne paa Prædikestolen paa de store Højtider.

Indledningsbøn paa Prædikestolen.

I Ordinantsen hedder det: »Først skal han da, som prædikendes vorder, formane Folket til at paakalde Guds Hjælp. Dernæst skal han fortælle Texten, som skal forklares, og siden udlægge hende«. I Ritualet er dette blevet til, at Prædikanten skal formane Folket til Bøn om Guds Hjælp i denne hellige Forretning og derpaa læse »som sædvanligt« Fadervor.

Saaledes ser vi ogsaa Daniel Feiff gøre. Han har to Opskrifter. I begge findes det samme Skema: Lovprisning, Syndsbekendelse, Bøn om Aandens Hjælp ved Ordets Læsning, Fadervor. Her meddeles den ene Opskrift.

Præfatio Concionis Dan. Feiffii.

Hellig, hellig, hellig estu Herre Gud Zebaoth, Jordens Fylde er din Ære. Vi ere arme, elendige, syndige Mennesker, understaar os dog at trine frem for dit majestetisk Ansigt, for hvilcket Cherubim og Seraphim maa skiule deris Ansicter, iche stolendis paa voris egen Retferdighed men paa din store Naade og Miskundhed, i den gudelige Act og Mening, at vi vilde først bekiende Synderne og affbede deris Straff.

Ah! Herre, vi haffuer syndit, vi haffver syndit storligen, Ja groffveligen og i mange Maader; vore Synder er mange som Stierne paa Himmelens Firmament og som Sand udi Haffuit. Ah! Herre, Viltu derfor forderffue? Er der da iche Salfue udi Gilead? er der da ingen Læge? At forderffue, O Gud, det er din fremmede Gierning, men at forbarme det er din egen Gierning; gjør derfor, O Gud, din egen Gierning og vær en inderlige Forbarmere, lad see, at du est mere barmhiertig end en Fader offuer sine Børn; lad see, at dit Hierte er mere ynchsom offuer os end en Moders offuer sit eniste diendis Barn. Ah! Herre, forbarme dig offuer os! Ah! Herre, mishunde dig offuer os! Ah! Herre, giff os Fred!

Dernæst ville vi anhøre og lære Guds hellige og saliggjørende Ord, som er en Krafft til Salighed for en hver, som tror. Men efftersom vi til dette høye og hellige Verch findis baade u-døctige, saa og u-verdige, med mindre du, o Gud, vil skiche os Hielp aff Helligdommen og Størche aff Sion; da indfalde vi til dig, o al Naadsens og al Barmhiertigheders Fader, at du vilt være tilstede hos os og med din verdig hellig Aands Nøgle aabne og oplade vore Hierters Dør og Ørne, at vi med stor Reverentz og Gudelighed hører og lærer Ordet, saa her iche kastis Perler for Svin eller Helligdom for Hunde; Saa at vi iche allene hører og lærer Ordet, men gierne og velvillige lader det komme udi Gierningen, leffuer udi vore Synders alvorlige Kiendelse og Affbedelse, udi Guds ubegribelige Barmhiertigheders

Betractelse, udi vor Herris og Frelseris Jesu Christi hier-telige og glædelige Beskuelse, indtil vi faa samme med Sielens opliuste Øyne udj Herlighed at see.

Da giffue os dertil Gud Fader sin Aand og Naade, og naadeligen styre vore Villier og Tancher, at vi intet tencher, taler eller gjør, uden det som kand geraade dit Naffn, o Gud, til Ære, og os til Salighed; herom vil vi nu videre bede med Jesu egen Bøn:

Fader vor.

Opfordring til at synge Højtids-Verset.

Ritualet bestemmer, at paa visse Tider skal der mellem Fadervor og Tekstens Oplæsning synges et Vers, paa selve Højtidsdagene tre Gange (fra Jul til Kyndelmisse: »Et lidet Barn saa lysteligt«, fra Paaske til Søndagen før Kristi Himmelfartsdag: »Krist stod op af Døde«, Kristi Himmelfartsdag og den paafølgende Søndag: »Krist til Himmels monne fare«, og i Pintse-Helligdagene: »Nu bede vi den Helligaand«), — hvortil Præsten altid opmuntrer Menigheden med en ganske kort Tale om enhver Højtids Glæde og Salighed. Ganske enkelte Præster bruger endnu den Dag i Dag denne smukke Skik, men i Almindelighed er den gaaet af Brug. Mon den ikke var værd at genoplive, saa meget mere, som den jo egentlig er os paabudt?

Til den Slags Taler findes en anselig Række Opskrifter hvoraf her nogle Prøver meddeles. Den ene af Juletalerne viser, hvorledes det selv ved saadanne Lejligheder kan knibe for den gode Magister at følge Ordinantsens Forbud mod paa Prædikestolen at »bevise sin Visdom og Skarp-sindighed.«

Parasceve. Fer. 1. Natal.

Den vise Salomon, hvis Lige iche har været, ej heller kommer. 1. Reg. 3., gjør et Spørsmaal Prov. 30: Hvo har skabt Verdens Ender? Hvad er hans Naffn? Hvad er hans Søns Naffn? Veedstu det?

1. Spørger Salomon: Hvo har skabt, eller skichet

Verdens Ender, Ingen anden end den store Jehova Elohim, der iche allene har skabt Himmelen og Jorden, men og aff Begyndelsen lagt Vandet og det tørre hos hinanden og sat Vandet et Maal for: hidtil skal du komme og iche lenger. Job. 38.

2. Spørger Salomon: Hvad heder hand? Hvad er hans Naffn? Hedningene har giffuet deris Guder mange og atskillige Naffne, men den ene sande og leffvende Guds Naffn viste de intet aff; derfor skriffuer Paulus om dem, Rom. 1.: De viste, at der var en Gud til, og priser ham dog iche, ei heller tachede ham som en Gud, men di har forvent den uforkrenchelige Guds Herlighed til et forkrenckeligt Menniskis og Fugls firføtte Diurs og Orms Billedes Lignelse.

3. Spørger hand: Hvad heder hans Søn? Jøderne gjør her offuer mange underlige Forklaringer, end dog Ordene ere klare noch. Hvad heder hand, som har skichet Verdens Ender, spørger Salomon, og hvad heder hans Søn? Derpaa følger u-disputerligt og u-igiensigeligt, at den store Jehova Elohim, som har skabt Verdens Ender, har en Søn, som hand har fød aff Ævighed, ut Ps. 2: Du est min Søn, i Dag, 3: aff Ævighed, fødte jeg dig; men hvordan det er tilgaaen, kand vi iche betenche eller begribe, dog vide vi det, at Guds Søn er fød, men hvorledis hand er fød, det sømmer os iche at disputere, ut Ambrosius: Faderen veed det, som har fød Sønnen; og Sønnen veed det, at hand er fød aff Faderen, og bliffuer saa en stor Gudfrøctigheds Hemmelighed 1. Tim. 3. Denne Søn til Ære ville vi alle med frydende Hierter og prisende Tunger siunge det sædvanlige Jule-Vers:

Et lidet Barn saa lysteligt etc.

Alia parasceve Natalit:

Ordet, som var i Begyndelsen, det som var hos Gud og vaar Gud, det, som i Begyndelsen var i Verden, formedelst hvilchet Verden og alt det, der er i Verden, er

giort, er nu bleffuen Kiød og kommen til Verden til sit egit. Joh. 1. Det mange Propheter og Konger inderligen har begierit at ville see og haffue det dog iche hørt, Luc. 10., det, Gud være Loff, see vi, det høre vi: Qvindens Sæd, som og er loffuit i Abrahams Sæd, af Juda Stamme og Davids Huus, er nu for Haanden, Spaadommen er nu fuldkommen, Jomfruen har født sin Søn, som er Emanuel Ꝁ: Gud med os.

O, hvad er de Øjne salige, som see det, vi seer, og høre det, vi hører. Det vaar Abrahams største Forlængsel at see denne Dag, og formedelst Troen saa hand den og glæde sig. Joh. 8. Det var Simeons største Ønske at see denne Dag, førend hand døde, og der hand saae den, glæde hand sig og troede, Luk. 2. Vi seer den nu; lader os i lige Maade med dem glæde os, at Gud har endnu ladet os leffue den Dag, paa hvilken vi kunde see Retferdighedsens Soel, der har Legedom under sine Vinger, saa klarligen oprinde offuer os og for os, at vi baade med Abraham kunde formedelst Troen see, og med Simeone troe, fordi vi see.

Kommer derfor i Hobetal til sammen, lader os med glade Hierter gaa denne Gud imod, som saa naadeligen i sin Opgang har besøgt og forløst os, som sidde i Mørchet og udi Dødsens Skygge, Luc. 1, at vi verdeligen kunde annamme Barnit, som er Verdens Lius i vore Hierter. Haffuer Nogen Øre att høre med, hand høre, hvad os er forkynt. Se, ait Angelus: Annuncio vobis gaudium magnum etc. Haffuer nogen Øye at see med, hand see, hvad os er aabenbaret, Thi Gud er aabenbarit i Kiødet. 1. Tim. 3. Haffuer nogen Mund og Tunge, hand oplade den med Loff og Priis at udsige og siunge denne nyfødde Jødernis Konge, thi det er en kaastelig Ting at tache Herren og siunge den allerhøyestes Naffn Loff. Ps. 92.

Di himmelske Engle kand ikke holde sig, at de jo maa loffve og prise Gud, dicentes: Ære være Gud i det

bøyste etc.; derfor lader os alle tillige opstaa at loffe, prise og siunge Herren dette voris Jule-Vers:

Et lidet Barn etc.

Parasceve Paschal.

Samson til en Tachsigelse for den underlige Seyer offuer Philisterne siger Jud. 15: See, der ligger de hos Hooben, med en Asen-Kiefft har jeg slagit 1000. Christo voris Seyervindings Første til Ære og Berømmelse for hans ærefulde Opstandelse og Sejer offuer Døden, Satan og Helffvede, vil vi siunge og sige: Apoc. 5: See, Løven udaff Juda hand har offuer vundet!

Hans Lidelses og Døds Dag var ham en bedrøffuelig Dag, Himmelen iførde sig Sørge Kleder; Solen bleff som en Haar Sech og skiulte sig, Jorden skalf og beffuede; Fredsens Engle holte sig jammerlige. Men hans Opstandelsis Dag er os en salig og glædelig Dag, ja en Moder til alle gode Dage. Nu er Lidelsens Vinter fremfaren; Guds Vredis Støffregn er borte, Guds Naadis Blomster har ladit sig see i vore Lande; Seyer-Sangens Tid er ankommen.

Siunger derfor denne Sejer Vindings Herre og Fyrste nye Sang, thi hand har giort underlige Gerninger, hand har vundet Sejer med sin højre Haand og med sin hellige Arm, Ps. 98. Paa Sejers Dag skal siungis med Glæde i de retferdiges Boliger, Herrens høyre Haand har beholt, Sejer, Psalm 118. Nu kand vi siunge: Død, hvor er din Braad etc. 1. Cor. 15. Vi vilde nu alle samptligen opstaa, og dig, du Sejervindings Første, du Sejer-rige Christe til Loff og Tachsigelse med fryde fulde Tunger og prisende Hierter for din sejerrige Opstandelse siunge denne Sejer Sang:

Christ stod op aff Døde etc.

Parasceve ascension: Christi.

Der Joseph haffde nu lidt megit udj det ægyptiske Fengsel, kommer hand omsider ud af Fengselet til kongl.

Ære og Verdighed; Christus Jesus, effterad hand haffde lidt og udstaait megit i denne Verdens Ægypten, er bleffuen solt aff sine Disciple for 30 Sølfpenge, af Stridsmendene fangen, bunden, bespøttet, bespottet, hudstrøgen, torn-cronit, korsfest, dødit og lagt i Graffuen som udi et mørkt Fængsel, som mente, hand skulde aldrig kommet ud igien.

Men see, en forunderlig Forandring! Gud hans himmelske Fader, effterad hand tredie Dag er opstanden fra de døde og udført aff Graffuen, har ophøyet ham hos sin høyre Haand og gjort ham til en Herre, iche alene offuer denne Verdens Ægypten men offuer alle Herredømme og Mact og Krafft og offuer alle Naffn, som kand neffnis, iche allene her i denne Verden men og i den tilkommende, og lagt alting under hans Fødder. Eph. 1.

Joseph, der hand nu var kommen til kongl. Ære og Verdighed, da bar hand Omsorg for sine Brødre, og udj den store dyre Tid, som vaar i Landet hos dem, sende hand Vogne til dem, at de skulle komme til ham med Hustruer og Børn, og befalede dem derhos og sagde: tager Eders Fader og kommer. Seer iche ved for eders Boskab Skyld, men effterlader dette, thi alt got, som er i Ægypten, er eders. Gen. 45.

Saa har og coelestis Joseph, Christus Jesus, iche forglemt os, effter ad han har set sig hos Mayeståtens høire Haand, men sent os, sine Brødre, Vogne: sc. Ordet og Sacramenterne, som er intet andet end den Hellig Aands Vogne, paa hvilche vi føris fra denne glædelige(!) Verdens Ægypten, hvor idel Hunger og Nød er, til det himmelske Fæderne Land, at see der den Ære, som hans Fader har giffuet ham, Joh. 17. Thi derfor er hand opfaren til Himmelen, satte sig hos Faderens høyre Haand, at hand kunde oplade Himmelen og berede os Værelser. Joh. 14. Denne hans Velgierning vil vi paa denne Christi Himmelfarts Dag med Tachsigelse erkiende og Loffsigelse berømme. Opløffter derfor Hierterne, og med mig udi Andagt siunger: Christ til Himmels monne fare etc.

Taksigelse for Offer.

Naar Offeret var givet den første af Højtidsdagene, hørte det sig til, at Præsten ved Gudstjenesten den anden Dag takkede for Offer. Enkelte kuriøse Ting fra den Slags Takketaler er kendte¹⁾. Her haves en fuldstændig Takketale for Juleofferet. Dens Slutning er en »Lykønskelse«, og af denne findes der to Former, hvoraf den sidste og længste aabenbart er den fineste, der særlig egnede sig til Brug, naar Offeret havde været rigtig rundeligt. Til Paaske og Pintse findes ingen Opskrift.

Offertorium in Fest. Nat. Christi.

Vi beder eder, kiere Brødre, att Paulus 1. Thess. 5., att I ville kiende dem, som arbeider iblant eder og er eders Forstandere i Herren og formaner eder. Holder dem for de, som skulle offuermaade elskis for deris Giernings Skyld, og værer fredsommelige med dem. Dette, som Paulus har tilraad sine Tilhørere, det fornemmer Jeg i Gierningen aff eder, mine Tilhørere, der I forleden første Juledag lod see eders Kundelse(!) mod mig som en Arbeider i Ordit og eders Elskelighed for denne min Giernings Skyld, med ett gott, runt og liberaligt Offer, og der med rig giort Alterit for mig, paa det jeg, som betiener Alterit, kunde og leffve aff Alterit.

Og paa det jeg imod saadan eders Liberalitet og Kierlighed iche skal siunis at være utachnemmelig, da paa det skyldigste og flittigste betacher jeg Eder, I erlige, velforstandige og velactbare, erlig og act og discrete Mend og vnge Karle, sc. Embedz- og Bestillingsmend, Borger- og Handelsmend, Bønder og Afflsmend: Alle ærlige, dyderige og gudelskende Matroner og Qvinder: Høffviske Møer og Piger: Alle og en hver, gammel og ung, Mand og Qvinde. Karl og Pige, fattig og rig, tilsiger jeg min Tieniste altid parat og beredvillig.

¹⁾ Vilhelm Bang: Præstegaardsliv. S. 79.

Og hos denne min Tachsigelse vil Jeg og afflegge min Løchønskelse, og ønske eder alle, som har oplat eders Liggendefæ, at Gud vil oplade sit gode Liggendefæ, Him-melen, og lade alle sine Velsignelser ramme paa Eder. Hand velsigne eder med all aandelig og legemlig Velsignelse; Hand velsigne eders Handel og Næring til Landz og Vandz; Hand velsigne Eders Siele og eders Legemer; Hand velsigne eders Udgang og eders Indgang: Guds Naade, Lyche, Fred og Velsignelse hvile og bliffve offuer eder alle sammen: Amen.

NB. Og hos denne min Tachsigelse vil jeg og til eder alle aflægge min Løchønskelse: og til en Ny-Aars Ønske og Gaffve giffue eder dette Jule Barn Jesus til all Glæde og Salighed. I Embeds- og Bestillingsmænd, dette Julebarn Jesus være Eder til all Retferdighed: at I med Job lader iføre eder' Retferdighed som en Kaabe og Retvished som en førstelig Huse, at I bliffve den blindes Øye etc.

I Borger- og Handelsmend, dette Julebarn Jesus giffue eder Velsignelse i eders Negotie, Handel og Vandel, til all lovlig Vinding, og at I iche foruretter eders Brødre.

I Handverchsmend og Bønder, dette Julebarn Jesus giffue eder Jacobs Velsignelse, Hand velsigne eders Næring og opfylde al eders Gierning, at i bliffue velsignede i Staden og paa Ageren. Deut. 27.

I Echtefolch, dette Julebarn Jesus, som er Freds Første, giffue eder Hierte og Sind at tracte efter Fred, Kierlighed og Endrectighed, at I elske hinanden hierteligen og meener det trohierteligen, saa eders Ecteskab kand behage Gud og Mennesker. Syr. 25.

I Forældre, dette Julebarn Jesus giffue eder Aand og Naade til at opdrage eders Børn i Guds fryct, i Ære, Dyd og Tuct.

I Børn, dette Julebarn Jesus giffue eder att ære og lyde eders Forældre, att Liffvet og Velsignelse bliffver offuer eder, og I maa dagligen tiltage i Alder, Visdom og Naade etc. Luc. 2.

I fructsommelige Qvinder, dette Julebarn Jesus være og bliffve eder udi rette Tiide til en glædelig og naadig Forløsning. I bedrøffvede Encher, dette Julebarn Jesus være eders rette Forsvar og Dommere og eders faderløse Børns Fader.

I unge Karle, dette Julebarn Jesus gifve, at I ifører eder Josephs Kiortel til all Kydskhed og Tuctighed; I Møer og Piger, dette Barn Jesus gifve eder, at I beflitter eder paa Susannæ Kydskhed, att de arrige Skalche iche skal friste eder.

I Nabøer og Gienboer, dette Julebarn Jesus giffue Enighed og Samdræctighed iblant eder, at I som Brødre kunde boe endrecteligen til sammen, at Liffvet og Velsignelse kunde bliffve altid og ævindelig hos eder. Herren velsigne eder alle med al aandelig og legemlig Velsignelse i Christo Jesu vor Herre. Amen.

Tillysning om at holde sig fra Nadveren.

Ordinantsen bestemte (Fol. XLII), at to Gange om Aaret, Palmesøndag og 4. Søndag i Advent, skulde det forkyndes, hvem der skulde holde sig fra Nadveren. Disse to »Bandsøndage« har vist ofte for den moderne Fantasi faaet et lovlig drastisk Udseende¹⁾.

Meningen var netop ikke, at man paa disse Dage med Navns Nævnelse skulde saa at sige skille Bukkene fra Faarene i Sognet. Vi har en Slags Normal-Opskrift fra 1569 af Hans Thomesen, der viser, at Præsten i en Tale i Almindelighed skulde udvikle, hvem der burde holde sig fra Nadveren²⁾. Ti Aar før havde Peder Palladius indskærpet, »da ingen besønderlige ved Navn at bandsætte«³⁾.

Her finder vi nu i Christian den Femtes Tid aldeles den samme Praksis: en alvorlig Advarsel, som løber ud i

¹⁾ Se f. Eks. Troels Lund: Dagligt Liv i Norden. Folkeudg. VI. 68.

²⁾ Ny kirkehist, Saml. II. 509.

³⁾ Sstds. S. 462.

et opbyggeligt Slutningsønske med Henblik til den tilstundende Højtid. De to Søndage kaldtes »Bandssøndage«, og Mag. Feiff kalder ogsaa sine Opskrifter »en Maade at lyse Band paa« (ratio excommunicandi). Paa en Maade kan Betegnelsen være rigtig nok, men man tænker sig dog i Reglen noget andet ved Band.

Ratio excommunicandi secundum ordinationem Regiam.

Paulus 1. Cor. 11. de usu S. coenæ ait: Hvo som æder nu u-værdeligen aff dette Brød eller dricher aff Herrens Kalch, hand er skyldig i Herrens Legeme og Blod; men hvert Menneske skal prøffve sig selff, og æde saa aff dette Brød og driche aff denne Kalch, thi hvo som æder og dricher u-værdeligen, hand æder og dricher sig selff Dommen, i dett hand iche gjør Forskiel om Herrens Legeme.

Derfor effterdi den verdige og høye Jesu Christi { naade-
rige fødsels } Opstan-
standelsis } fest til stunder, og mange pleje da att gaa til det hellige Nadveris Sacramente, da er det vel berammit i Kirche Ordinantsen, at der skal paa denne Dag aabenbarlige forkyndis, hvilche de ere, som iche ere værdige at annamme det høyværdige Alterens Sacramente, førend de alvorligen retter og bedrer sig; paa det da at Ingen skal forgribe sig, saa skulle da disse være fortentchte til at at holde sig fra Naderens Deelactighed.

1. De, som ere aabenbare bansatte og iche afløste igien.

2. Di, som forhærdelig henge ved nogen vitterlig Kietterj.

3. Affsindige Mennsker og v-fornumstige Børn.

4. Alle de, som iche bekiender Jesum Christum for deris eniste Saliggjører.

5. Alle de, som legge Dieffvelen eller vnde Mennsker deris Vanlyche til og iche troer, at hvad Modgang og Elendighed dem paakommer, det skeer altsammen aff Guds

Befalning, end dog hand bruger tit og offte Dieffvelen eller onde Mennisker som et Redskab dertil.

6. Alle de, som falde aldelis i Mishaab om Guds Naade og Barmhiertighed og iche troer.

7. Alle de, som bruger store og blodige Eeder om Guds Naffn, Vunder og Saar, som sværer sig vitterlig om Meen.

8. Alle de, som haffuer ingen Lyst eller Villie til at høre Guds hellige og salige Ord eller at gaa til det Høy-verdige Sacramente.

9. Alle de, som ere Fader og Moder vlydige, som slar og bander dennem.

10. Alle Morder og Manddrabere og Hadske.

11. Alle, som ligge i et slemt ukydskt og utuchtigt Leffnet.

12. Tiuffve og de, som ville udsue og fortrøcke deris fattige Neste med Svig og Bedregeri.

13. Løgnere, Bagtalere og Skendegiester.

Alle saadanne Mennisker, som ere skyldige i disse eller andre saadane Maade, de ere ingenlunde værdige til at annamme Jesu Christi Legeme og Blod, saalenge de bliffuer varactige i saadan Synder og Laster. Ja jeg forkynder dennem dette, indtil de giøre sand allvorlig Poenitentze.

Derfore vil jeg haffue eder alle formanit, at I, for Jesu Naffns Æris Skyld og for eders egen Saligheds Skyld, ville alvorligen enhver prøffue sig selff, førend I gaar til det høy-verdige Sacramente. Og er det saa, at I befinder Eder at være skyldig i de Maader, som sagt er, at I da fortryder eders Synder og gjør en sand og alvorlig Omvendelse, og troer visselig, at Gud vil være eder en naadig Fader for Jesu Christi Skyld.

Nu, Gud berede os alle sammen, at vi kunde værdeligen bruge det h. Nadveris Sacramente. Gud berede os og saa til denne tilstundende Julefest og Høytid, at den Herre Jesus kunde fødis i os og haffve sin Hvile Sted i

vore Hierter. O Gud høre og giøre dette for sit allerselligste Naffns skyld.

Og til en Beslutning da vil jeg ønske eder alle sammen, i høy og nedrig Stand, en glædelig Juul og et ønskeligt tilkommendis Nytt-Aar.

Amen.

Ratio excommunicandi.

Som Gierningen er, saa skal og Beredelsen skee. Jo gudeligere Gierning, jo helligere Forberedelse. Iblant alle vore Gierninger er denne, at vi gaar til Alters, iche den ringeste men den gudeligste; dertil vil og være en Beredelse, som er hellig. Jeg vil sige det samme til eder, som Samuel sagde til Israels Huus 1. Sam. 7: Holder eders Hierter til Herren. Den Tid Samuel fremførde disse Ord, da var Herrens Arch efter 20 Aars Borteverelse udi Kiriath-Jairim alt ført op og kommen i Abinadabs Huus i Gibca, men paa det at Archen iche mere skulde mistis, da vil Samuel, at Folchit skulle vende deris Hierter aldelis til Gud, siger derfor: bereder eders Hierter til Herren, o: styrer, vender eders Hierter allene til Herren.

Naar vi gaar til Alters, da kommer Christus, der udj Pactens og Herrens Arch [er] affbildet, til os, vi maa berede os imod hans Komme. Det heder: bereder eders Hierter til Herren. Men hvorledis skal vi berede os til Herrens Bord? og naar sigis vi at være retteligen beredde? Da ere vi beredde, og da annamme vi Sacramentet verdelligen, naar vi seer til Gud, til vor Neste og til os self:

Til Gud, at vi erkiender, bekiender og aflegger Synden, og ei tvile om dens naadige Forladelse. Til vor Neste, att vi begierer Forligelse med hannem effter Christi egen Formaning. Mt. 5. Til os selff, att vi holder os ædruelige, ydmyge og tuctige udj alle Maader.

Men de ere uberidde, som forgietter disse tre Ting att see hen til. De ere og vberidde, som vandrer fortrædeligen hen udi deris Synder, i Drich og Daabel, i

Vrede og Uretferdighed, i idelig Klammer og Kiff, i Banden og Skienden, i Vtuct og andit saadant mere, hvor om der ofte er bleffuen sagt dem og endnu sigis med grædende Taare.

Ordinantzen til holder, att saadane og andre dislige uberidde maa iche tilstedis til Sacramentit, og opregnis der fire Slags:

1. de som ere aabenbare bandsatte og iche affløste udigien.

2. affsindige Mennisker og ufornumstige Børn.

3. de som forherdeligen henger ved nogen vitterlig Kietteri.

4. de som haardtrøcheligen leffver udj nogen aabenbarlige Laster, som Hoerkarle, Skiørleffnere, Aagerkarle, Slemmere, Skiendegiester, Voldsmend, og aller mest Guds Foractere og de som aabenbare og foruden al Guds Fryct saae synde og dog berømme sig megit med store Ord aff Evangelio.

Nu da saa lader os berede vore Hierter til Herren, naar vi acter os til Herrens Bord. En hver sige for sig, naar hand vil dertil: O min Jesu, berede du mit Hierte, og giff mig att jeg kunde annamme dig verdeligen til min Siæls ævige Gode og Salighed. Nu Gud berede os allesammen, at vi kunde gaa vel beredde til Herrens Bord.

Gud berede os ogsaa til denne tilstundende Julefest og Højtid, at den Herre Jesus kunde fødis i os og haffue sin Hvilested i vore Hierter. O Gud høre og giøre det for sit hellige Naffns Skyld. Og til en Beslutning vil jeg ønske eder alle sammen i høy og nedrig Stand en glædelig Juul og et lyksaligt tilkommende Nytt Aar.

Amen og Amen; i Jesu Naffn Amen.

Aabenbare Skrifte.

Forordningen af 27. Marts 1629 om Kirkens Embede og Myndighed mod ubodfærdige foreskriver en bestemt Tiltale ved aabenbare Skrifte. I Rituallet er denne afløst

af en fri Tiltale af Præsten. Det samme ser vi allerede som Skik her. Det er nærmest Straffetaler til Synderen. Der er 5 Udkast til Skrifte for Utugt og to til Skrifte for Nadverforsømmelse. Andre offentlige Forargelser har Mag. Feiff ikke forberedt sig paa at afløse. Det var ogsaa meget sjældent, at aabenbare Skrifte brugtes for andet.

Absolutio publica.

Toer eder, rendser eder, tager bort eders onde Idrett fra mine Øyne, lader aff at gjøre ilde, lærer, att gjøre gaatt, siger Herren, Es. 1. Gud har udvalt os i Christo Jesu, førend Verdens Grundvold bleff lagt, at vi skulle være hellige og ustraffelige for ham udi Kierlighed, Eph. 1. Ja vi skulle tiene Gud i Hellighed og Retfærdighed alle voris Leffvis Dage, Luc. 2. Ja dett er Guds Villie, eders Helliggørelse, at I skyer og flyer Horeri, og en hver af eder skal vide at holde sit Kar i Helliggjørelse og Ære, og iche i Begierligheds Attraa som Hedningerne, der iche vide aff Gud, 1 Thess. 4.

Vocter Eder derfor for [den] slemme Letferdighed. Betencher, hvorledis den første Verden for Vretferdigheds Skyld ynnheligen og jammerligen omkom og undergiek. Betencher hvorledis Sodoma og Gommorrha ynnhelig bleff ødelagt for kiødelig Begierligheds Skyld. Tencher paa, at Eders Legemer ere saadane Kar, som I bør at holde i Helliggjørelse og Ære. Vide I iche, at I ere Guds Tempel, og Guds Aand boer udj eder. 1. Cor. 3. Dersom nogen forderffuer Guds Tempel, da skal Gud forderffue ham, thi Guds Tempel er hellig, hvilchit I ere.

Men hvorledis I har holdt Eders Kar udj Helliggjørelse og Ære, det er denne Meenighed noch bekient, i det I ved eders Letferdighed har veltet eder hen i Syndsens Dynd og Søle, ret lige som Soen af et Søle i et andet.

Saa I har iche holt det noch at være med et Hoer, men det andit skulde endeligen være der hos. Hør hvad Paulus siger, Ebr. 13: Bolere og Hoer Karle vil Gud self

dømme, og de, som bedriffue Horeri, skal iche arffue Guds Rige; betencher eder, om Gud ville gaa i Rette med eder og dømme eder, som hand med Rette kunde, da bleff I visseligen fordømt til den ævige Død, og iche skulde arffue Guds Rige; derfor bekiend og fortryd eders Synd for Gud, bed om Naade og iche om Retten, etc.

Absol. publ. pro contemptoribus S. coenæ.

Dette skal I, som i Dag fremstiller eder for Gud og denne Menighed. betenche, hvor vred Gud monne være eder, fordi I saa lenge har forholt eder fra Herrens Bord og Nadere, og foractet dette hellige Saligheds Maaltid. Betench, hvor skammeligen i har traad Testamentens Blod under eders Fødder; betench, hvor meget I har forarget denne Menighed, saa I har intet andit fortient end Guds Vrede, Unaade og ævig Førdømmelse. Thi som di, der ideligen og verdeligen gaa til Herrens Bord og gjør det til Jesu Ihukommelse, di hører Gud til, styris og driffuis aff den hellig Aand; saa de, som foracter Herrens Bord og iche vil gaa dertil, hører Dieffuelen, den onde Aand, til, styres og drifuis af ham. Ja endeligen, saa fremt de iche i Naadsens Tid omvender sig og falder ind til Gud, bliffuer hans og med ham faar Deel udj Pølen, der brender saalenge Gud har en Dag i Himmelen.

Det er en underlig Siun, Johannes seer, der hand seer Greshopper komme aff Jorden, og dem vaar giffuen Mact, som Scorpionen har Mact paa Jorden, og der bleff sagt til dem: skader iche Gressit eller Urter eller noget Træ, men allene de Mennesker, som iche har Guds Indsegl i deris Pander. Greshopperne ere Dieffuelen, der med sine Fristelser og Anfectninger stinger verre end Scorpioner, men at di iche skal skade Gressit, Urter eller nogit Træ, betyder, at Dieffuelen har ingen Mact udj de Mennesker, som udj Christo ved S. coenam grønnis og ere indplantede. Men de, som iche har Indseglet i deris Pander, ɔ: de som holder sig fra S. coena og iche med

Christi Naadis Indsegl ere tegnede i deris Pander, offuer dem har Dieffuelen Mact og Herredømme.

Her hører I, hvorledis Dieffuelen har hafft eder under sin Mact al den Stund, I har holt eder fra Herrens Bord og foractet dette, og act nu, hvad Fare eders Siel har staait udj, om Døden haaffde imidler Tid borttagit eder udi saadan eders Haardnachenhed og Ubodferdighed. Og vil I nu hielpis til rette igien og antagis udj Naade med Gud, eders Skaber, med Jesu, Eders Igienløser, med den hellig Aand, Eders Trøstermand, som I saa høyligen har fortørnet, da skal I aff Hiertet angre og fortryde, affbide og begræde denne eders Synd og Forseelse hos Gud, hvis Naade I har taget forgieffuis, hvis Søns Blod I har trædet under Fødder, og hvis Aand I har bespottet og bedrøffvit.

Og skal saadan Eders Omvendelse iche være aff Hychleri eller Øyensalkhed, men aff Hiertet, thi I ligger iche allene her for mig og denne Christen Menighed, men for den allerhøyeste Gud, der seer og veed, hvad der er i Menneskens Hierter, der kiender Tancherne langt fra og randsager Nyrene. Giør I det nu saaledis, da vil Gud tage eder til Naade igien, og Jesus, hvis Blod I har trædet under eders Fødder, vil nu giffue eder sit Legeme etc. til alle eders Synders Forladelse, til eders Trois Bestyrchelse og til et vist Pant paa det ævige Liff.

Nu dette loffuer I mig att ville giøre og her effter ideligen og beredsommeligen bruge det høyverdige Naders Sacramente og føre et bedre og christeligere Leffnit; Nu dette loffuer I mig, som for Gud. Nu vel da i Herrens Naffn, saa vil jeg og paa Guds Vegne, aff den Mact og Myndighed, mig er giffven etc.

Biskop Kjeld Juels Forskrift om Brudevielse.

Det nedenfor aftrykte Stykke findes i et Haandskrift paa det kgl. Bibliothek (Thottske Sml. 99^a 8vo). Haandskriftet indeholder en hel Del Optegnelser af en Præst

om forskellige kirkelige Handlingers Udførelse. Paa sidste Blad af det oprindelige Haandskrift staar der: »Sum Michaelis Clementis«. En Præst af dette Navn har jeg dog ikke kunnet finde.

Hvad nærværende Vielsesritual angaar, da skyldes det ifølge Overskriften Mag. Kjeld Juel, Biskop i Viborg 1549—71. Da intet af de anførte Skriftsteder er efter Bibeloversættelsen af 1550, maa Anvisningen stamme fra hans første Bispeaar.

Kirkeordinantsen anviste for Ægteskabets Indgaaelse »den Skik og Maade, som staar i Dr. Mortens lille Catechismo«. Dette betød 1537 endnu kun en Henviisning i Almindelighed til Luthers Vielsebog og ikke til nogen bestemt dansk Tekst af den. 1538 udkom imidlertid Luthers »Enchiridion« ved P. Palladius med Opfordring fra baade Bugenhagen og Palladius til for Fremtiden at bruge det som Haandbog for »Ceremonierne«¹⁾. Dets Tekst af Vielsebogen gik siden over i Alterbøgerne.

Men hvorledes kan en Biskop i Viborg da 1549 foreskrive eller anbefale en saa afvigende Fremgangsmaade?

Forklaringen maa vistnok søges ved at gaa tilbage i Tiden til den danske Reformations Frimenigheds-Aar, da der i Landets forskellige Egne var ret forskellig Skik. Navnlig er der to Grupper, én med Viborg som Centrum og en anden med Malmø som Centrum. Ogsaa efter at Ordinantsen havde stræbt at indføre en Fællesordning, blev der faktisk ved at findes en Del Forskellighed, og de nye Biskopper følte sig for saa vidt i ikke ringe Grad som de gamles Arvtagere, idet de ansaa sig for beføjede til paa egen Haand at ordne mangt og meget stiftsvis.

Vort Dokument viser formentlig, at det ogsaa er gaaet saaledes med Vielsesritualet.

Luthers Vielsebog kendes nu tidligst paa Tysk fra

¹⁾ Optrykt i Luthers reformatoriske Skrifter i Udvalg, ved Fr. Nielsen. Vielsebogen findes S. 733—38.

Aaret 1529. Allerede samme Aar oversattes den til Brug i Menigheden i Malmø sammen med Døbebogen: »*En liden handbog for enfoldige prester och kircheherrer, hwilken som indeholder een liden oc kort Ceremonie paa then erlighe stads Egteskaffs wegne*«¹⁾. Paa Grund af Sammenstillingen af de to Ritualer kan der vel nemlig ikke være nogen Tvivl om, at det har været Luthers, der har været gengivne. Det er vel disse Gengivelser, der er gaaede over i Messeembeds-Haandbogen 1535. Bogen selv haves ikke mere.

Aaret efter kom der i Viborg en anden Oversættelse eller Bearbejdelse med Titelen: *Een Christelig Fadzoen til at viæ brudfolck met. Mart. Lutt.*« Det var en Bog paa 16 Sider, som ligeledes er fuldstændig forsvunden²⁾. Bearbejderen er vel snarest Jørgen Jensen Sadolin, der samtidig udgav Luthers lille Bog om Ægteskab.

Fra 1530 har man da i Viborg By og i Viborg Stifts mange evangeliske Menigheder brugt dette Brudevielsesritual. En af Viborg Bys egne Prædikere, Jakob Skjønning, blev 1537 evangelisk Biskop. Han har rimeligvis ikke følt nogen Lyst til at afskaffe det tilvante, da Pallasius udgav sit Enchiridion 1538. Saaledes kan det gamle Viborg-Ritual have holdt sig, indtil det vel i Treserne fortrængtes af Alterbøgerne.

Der bliver da efter mit Skøn en ikke ringe Sandsynlighed for, at vi her har en noget udvidet og maaske ogsaa ændret Redaktion af Viborg-Vielsebogen fra 1530. Ellers er det i alt Fald vanskeligt at forstaa, hvorledes Biskop Kjeld Juels Navn kan være sat i Forbindelse med vor Anvisning.

Rigtigheden af denne Gætning forudsat, da har vi her endnu et Vidnesbyrd om Viborg-Menighedens noget friere Holdning overfor de tyske Forbilleder i Forhold til Malmø-Menighedens. Særlig ejendommeligt er det, at hele Handlingen foregaar udenfor Kirkedøren (i Vaabenhuset?).

¹⁾ Aarsberetn. fra d. St. Kgl. Bibl. I. 391.

²⁾ Do. II. 360.

Den gamle Afskrift gør ikke noget saa nøjagtigt Indtryk, at jeg har fundet Anledning til at bevare dens Retsskrivning. Det kan bemærkes, at der findes ogsaa en delvis Afskrift i Saxe Jensen Eighys Opskrifter fra 1611 (Thottske Saml. 100. 8vo. Ny khist. Sml. I. 149). Den er dog noget tilrettet, og den sidste rituelle Del er ikke med. Brudfolkene er i Kordøren, og det hele er kun en Brudetale, som er øst af den gamle Anvisning. Selve Anvisningen har altsaa været ret almindelig kendt.

Formula in matrimonio conjungendi conjuges secundum
Chilianum superintendentem Viborgensem.

Naar Brudfolken er for Kirkedøren, gaar Præsten ned til dennem og taler til Menigheden og dennem sigendes:

Efterdi at dette Par Folk er nu kommen her for den kristen Menighed at vil aabenbarlig bekende deres Samtykke og Tilsammenføjelse i den hellig Ægteskabs Stat og vil oplæres af Guds Ord om denne Stat, desligest at hjælpes med den christen Menigheds Bøn til Gud, at de maa faa den Benedidelse i denne Stat, som Gud haver dennem tillagt, ville vi hjælpe dennem med vor Troes Bøn og bede Gud, vor himmelske Fader, at han ved Jesum Christum, sin Søn, giver dennem sin Naade til at saa begynde denne sin Ægteskabs Stat og blive der varagtig udi, at de kunne være Gud til Ære og dennem til Gavn og Glæde og Salighed, — og læse af Hjerttet:

Fader vor, du som est etc.

Dernæst siger han til Brudfolken:

Efter I ere nu hjulpen med den christen Kirkes Bøn, er det eder næst behov, at I ville undervises og oplæres af det hellige [Guds] Ord om denne eders Ægteskabsstat. Hvorfor I skulle først vel agte, hvad denne Ægteskabsstat er, og hvo den haver indskikket, og for hvilke Aarsage den er indskikket.

Dernæst hvorledes I skulle skikke eder udi samme Stat efter Guds Ord, for det tredie, hvad denne Stat før

med sig, for det fjerde og sidste, hvad Frugter denne Stat før med sig udi dennem, der skikker sig gudfrygtelige derudi.

De primo.

Først at mærke, er Ægteskab en Mands og Kvindes ligelig og uadskillige Tilhobeføjelse med begge deres aabenbarlig Villie og Samtykke, indskikket af Gud til at avle og opføde Foster, til at fly Hor og Skørlevnet og at være hverandre til Medhjælp. Udi disse Ord lære vi nu, hvad Ægteskabsstat er, og at Gud haver indskikket den, saa som og det hellig Guds Ord lyder udi den første Moses Bogs andet Cap., hvor Moses saa skriver:

Og Herre Gud sagde: Det er ikke godt, at Mennesken bliver alene, jeg vil gøre hannem en Medhjælper, som kan være med hannem. Saa lod Gud en svar Søvn falde paa Adam, saa at han sovede; saa tog han et af hans Sideben og lukte Siden med Kød. Og den Herre Gud byggede en Kvinde af samme Sideben, som han hade taget af Adam, og fulde hende til hannem. Daa sagde Adam: Ja nu er det Ben af mine Ben og Kød af mit Kød; derfor skal hun hedde en Mandinde, fordi hun er tagen af Manden. Derfor skal en Mand forlade Fader og Moder og blive hos sin Mandinde, og de to skulle baade blive et Legom.

Her hør I nu, at Gud haver sjelver indskikket den hellig Ægteskabs Stat straks i Verdsens Begyndelse, den Tid Mennesken stod endnu i den oprindelig Retfærdighed, Hellighed og Uskyldighed og havde ikke overtraadet Guds hellige Bud, at I skulle vide, den Stat at være Gud behagelig, og hannem at ville være tilstede hos dennem, som skikker sig gudfrygtelig der udi. Og at de ikke skulle mene, Gud at være alenest en Indskikker til den hellig Ægteskabs Stat imellem Adam og Hevam, daa haver vor Herre Jesus Christus givet tilkende hos Matth. 19. Cap., at Gud er den rette Gøremand [og] Indskikker ogsaa til alle

hellig Ægteskab, som haver sket, sker og skulle ske indtil Verdsens Ende, hvor han siger saa:

Hvad Gud haver tilhobe føjet, skulle ikke Mennesken adskillie.

Hvilken Salomon giver tilkende udi sin Bogs 19. Cap. sigendes:

Hus og Visdom gives af Forælder, men en snild og gudfrygtig Hustru gives af Herren.

Aarsagen, hvorfor Gud har indskikket denne

Ægteskabsstat,

Er først for alle Ting Guds Ære Aarsag, til hvilken vi skulle ganske føres og at forfremmes. Dernæst er disse mærkelige Aarsager:

Den anden Aarsag er at avle og opføde Foster, Gud til Ære og christen Menighed til Gavn, saa som I nu hørte af den første Mos. Bogs Text, hvor Gud siger saa: Vokser og formerer eder og opfylder Jorden. Det er at være hverandre Medhjælp udi alle Maade, som I og hørte af samme Text: Det er ikke godt, at Mennesken bliver alene. Jeg vil gøre hannem en Medhjælpere, hvilken der skal være hos hannem, og udi alle Livs Omgængelse og Nød være hannem til Trøst og Hjælp og han hende desligest.

Den tredie Aarsag er at fly Hor, Skørlevnet, hvilken St. Povel giver tilkende 1. Corinth. 7. sigendes: For Skørlevnet at fly skal hver Mand have sin Hustru og hver Kvinde sin Mand, og det derfor, at Gud haver af Begyndelsen straffet og vil endelig straffe Hor, Skørlevnet og al Urenhed, idet han kan det ikke lide.

Efterdi I haver nu hørt, Ægteskab at være en ligelig Tilhobeføjelse og uadskillig, udi hvilken der tilhobeføjes en Mand og en Kvinde, ikke alenest med Legomet men ogsaa med Hjertet, Sind og Villie, Lykk og Vanlykk, og hvad som helst Gud lader den ene eller den anden tilkomme udi denne Stat, og hørt desligest, for hvilken endelig Sag Gud haver den Stat indskikket,

Saa spør jeg eder ad: N (interrogat virum) for den christen Menighed, om I haver beraad eder først med Gud, dernæst med eders eget Hjerte og siden med Forældre, Slægt og Venner og andre, som eder burde at raadslaa med, at I ville, ligesom nu sagt er, annamne denne gode ærlig Pige G. (eller Hustru), som staar hos eder, og staa hende for, som en Dannemand bør at staa sin Ægtehustru for i alle Maade?

Respondebit: Ja.

Deinde dicat: Jeg spør eder og, om I vide nogen Forhindring her imod, enten paa Slægts Vegne, eller at I haver eder tilforn trolovet med nogen anden Person, eller [anden] lovlig Forhindring?

Respondebit: Nej.

Mox interrogatur sponsa simili modo; quæ ubi responderit, conjugat manus eorum et superimponat manus suas, dicens:

Det, som Gud haver sammenføjet, skulle ingen Verdsens Menneske adskilje. Og ligesom I haver tilforn samtykket og trolovet hverandre udi Ægteskab, saa forkynder jeg eder nu udi den hellig Kirkes Nærværelse at være to Ægtefolk tilsammen. Udi Navn Faders, Søns og Helligaands. Amen.

Postea dicat:

Nu stander igen det andet, vi fremsatte tilforn, hvorledes I skulle paa begge Sider skikke eder udi denne Stat efter Guds Ord. Derom skriver den hellig Apostel S. Povel udi sin Sendebrev til de Epheser i det 5. Cap. saa sigendes:

Primum ad virum:

I Mænd, elsker eders Hustruer, ligesom Christus haver elsket den hellig Kirke og haver hengivet sig for hende, saa haver han rensat hende formedelst et Vandbad udi Guds Ord, paa det han vilde gøre sig hende til en ærefuld Kirke, som hverken haver Smit eller Rynke eller noget andet saadant, men at hun maatte være hellig og ustraffelig. Saa skulle og Mændene elske deres Hustruer,

ligesom deres eget Legom, Ihvilken der elsker sin Hustru, han elsker sig selv. Nu hader ingen sit eget Legom, men opføder og vederkvæger det, lige gør og Herren ved sin hellig Kirke og Menighed.

Her haver I Mænd en fuldkommelig Exempel udi den Herre Christo, hvilken I skulle efterfølge, at elske eders Hustruer og omdrage med dennem i deres Skrøbelighed og Ufuldkommelighed.

Deinde ad sponsam:

Kvinderne skulle være deres Mænd underdanige som Herren, thi Manden er Kvindens Hoved, ligesom Christus er den christen Kirkes Hoved. Hvilken som er sin Legoms Saliggører. Derfor ligesom den christen Menighed er Christo underdanig, saa skulle og Kvinderne være deres Mænd underdanige i alle Maade.

Her hør I Kvindfolk, hvorledes I skulle udi al Kærligheds Lydighed og Underdanighed lade sig finde hos sin kære Husbonder efter den christen Kirkes (det er hver christen Mennesk, Jesu Christi Lemmers) Exempel, hvilke der er sin Herre Christo underdanig.

Men naar I saa paa begge Sider skikker eder efter Guds Ord og den hellig Skrift i eders Ægteskab, da skulle I dog vide, at (ligesom for det tredie foran sæt er) Kors og Modgang vil være hos denne Stat efter Guds Villie. Om hvilket Moses saa skriver: Saa sagde Gud til Kvinden: Jeg vil skaffe dig megen Kummer og Jammer til, naar du bliver frugtsommelig; du skalt føde din Foster (Barn) med Kummer, og din Attraa skal være til din Mand, og han skal være dig Herre.

Og til Manden sagde Gud: Efterdi du lydte din Hustrues Røst og aad af det Træ, som jeg befaled dig og sagde: Du skalt ikke æde deraf, — foraledidet skal din Ager være for din Skyld, med Kummer skal du dig deraf nære alle din Livs Dage, Torn og Tidsel hun bær dig, og du skal æde Urter, som vokser paa Marken; i din Ansigtssved skalt du æde dit Brød, indtil du bliver til Jord igen,

af hvilken du est afkommen. Thi du est Jord, og du skalt vorde til Jord igen.

Her hør I Korsen, som Gud haver paalagt denne Stat, om hvilken den hellig Skrift ogsaa andersteds omtaler; under hvilken Kors I eder dog trøster og husvaler, først idet I vider og tror, at eders Stat er Gud taknemmelig og af hannem velsignet; thi saa staar der skrevet Genes. 1. Cap: Gud skabte Mennesken, lige efter sit Billede skabte han dennem, Mand og Kvinde. Da velsignede Gud dennem og sagde: Vokser og formerer eder og opfylder Jorden og haver hende under eder. Værer Herrer over Fisken i Havet, over Fugel under Himmelen og over alt det levendes, som kryber paa Jorden. Og Gud saa alt det, han hade skabt, og se, det var altsammen saare godt. Desligest siger Salomo: Hvo som fanger en god Hustru, han fanger en god Ting og annammer Benedidelse af Herren.

Saadan Benedidelse og Frugt haver Gud lagt hos denne Stat, og mange andre, som er Livs Frugt, Trøst og Husværelse mellem Manden og Kvinden, og sker, som skrevet staar in Psalms og andre Steder, som findes i den hellig Skrift. Paa det at I udi denne eders Ægteskab maa leve efter Guds Villie og Ord og [faa] saadan Benedidelse, aandelig og legemlig, ville vi bede Gud med Hjærte og Mund og sige:

Herre Gud, du som haver skabt Mand og Kvinde og forskikket dennem til Ægteskabs Stat og haver velsignet dennem med Livsens Frugt og derudi betegnet din kære Søns Jesu Christi hellige Kirkes, hans Bruds, Sakrament; vi bede din grundløse Godhed, at du ville saadan din Ordening og Skik velsigne, denne Brud med sin Brudgom bevare og give dennem Naade, Lykke og Velfærd baade til Liv og Sjæl, ved din Søn, vor Herre Jesum Christum.

Amen.

Mox introducuntur et canitur:

Salig er den Mand, der Gud frygter, vel: Veni Sancte Spiritus etc.

Efter dette Stykke følger i Haandskriftet en Vejledning til Gudstjenesten »om Mandag, naar Bruden kommer til Kirke.« Derefter følger endnu et Stykke, en Anvisning til Trolovelse i Hjemmet. Det er noget yngre (benytter vistnok Bibelen af 1550), men det er i al Fald ældre end Aaret 1582, da Trolovelsesformen lovordnedes saaledes, at det var afgjort, at Præsten »krævedes dertil«. Det har ogsaa Mærker af at være den kirkelige Øvrigheds Raad til Præsten og ikke blot en Præsts Optegnelse om, hvordan han har tænkt at bære sig ad (»maa Præsten«, »caveat minister«). Det hører da muligvis ogsaa til Kjeld Juels Forfatterskab, hvorom ellers kan efterses Kh. Sml. 3. IV. 521. Der er enkelte ejendommelige Udtryk, som er fælles. Paa en vis Forbindelse kan det ogsaa tyde, at Saxe Jensen Eigby umiddelbart efter den paa Kjeld Juels Formula hvilende Brudetale har en »Formula de privata desponsatione«, der ganske tydeligt er udarbejdet paa Grundlag af det, som nu her følger.

Naar nogen Folk ville troloves udi Huset, saa maa Præsten, om han kræves dertil, have saa til Ords:

Efterdi, min' kære Christen, vi ere nu her forsamlet at give disse tvende ærlige Personer et godt Vidnesbyrd om deres Ægteskabs Stat, som de agter at indgaa til Guds Ære, dennem selv til Gavn og Gode, og andre til et godt Exempel, saa vil vi høre af Guds Ord de tre Tingest, som fornøden er at vide om den hellig Ægteskabs Stat.

Først skal de flittigen betænke, at den hellig Ægteskabs Stat er indskikket af Gud, derfor skal de indgaa den med Gudfrygtighed, Bøn og Formaning til Gud paa begge Sider, paa det at deres Ægteskabs Stat maa lykkes dennem.

Dernæst skal I vide, for hvad Aarsag I vil give eder tilhobe i den hellig Ægteskabs Stat, som er besynderlig tre.

Den første er at føde Foster, om Gud giver den Benidels, som staar Gen. 1: Værer frugtsommelig og for-

merer eder og opfylder Jorden etc. Paa det at der kan mange fødes, som i den hellig Kirke skal ære hans hellig Navn. Gud han vil ikke, at de skulle fødes i nogen anden Uterlighed, men alsomeneste i den hellig Ægteskabs Stat.

For det andet, at vi skulle fly Skørlevned og Horeri, som altid haver været straffet af Verdsens Begyndelse og vil straffes indtil Verdsens Ende, saasom vi haver udi mange Historier, baade udi det hellig Skrift og udi henske Bøger. (Huc refert historias, si vacat, de adulterio in diluvio, in Sodomitis, Israelitico populo, item in Troianis). Derfor siger St. Povel 1. Corinth. 7: For Skørlevneds Skyld skal hver have sin egen Mand.

For det tredie, at de skulle være hinandens Medhjælpere i Modgang og Medgang, og forlade hinanden ikke i Kors og Modgang. Saa som Salomon siger i sin Prædikebogs 4. Cap.: Ve den, som er ene, naar som han falder, daa er der ingen, der hjælper hannem op igen.

Disse er de tre endelig Sager, hvilke den Helligaand lærer os, at vi skulle indgaa Ægteskabs Stat for; hver af dennem er noksom, hvorfor man skal hende indgaa, siden dem allesammen.

Dernæst skal han gøre den venlig Spørgsmaal til dennem, som pleer at ske udi den hellig Kirke, naar de skal tilhobe (in hunc modum):

Saa spør jeg eder ad, Søn lille N., om I haver raadslaget der med Gud og eders eget Hjerte og med Venner og Slægt, som I burde at raadslaa med, at I vil have denne ærlig Pige (eller Kvinde, si vidua est) til eders Ægtehustru og staa hende for i Modgang og Medgang, som en Dannemand bør at gøre.

Dicat: Ja.

Dernæst spør jeg eder ad, om I ikke haver trolovet nogen anden Kvindes Person Ægteskab, at I er saa behindret, at I ikke kan indgaa den hellig Ægteskabs Stat med denne ærlig Pige.

Respondeat: Non.

Similiter ipsam interrogat serio. Postea dicat illis:
Saa giver hverandre eders Hænder der paa.

Caveat autem minister, ne et suam manum addat
propter varias causas¹⁾.

Postea vertat se ad populum astantem et dicat:

Nu, I gode Kristne, her er I ogsaa vel et Vidnesbyrd
til saa vel som jeg, at de haver trolovet hverander paa
Ægteskabs Vegne.

Naar der er lyst for dennem tvende Gange af Præ-
dikestolen, og der findes ingen Forhindring paa Færde, at
de maa nu vel være tilsammen i Ægteskabs Stat, og siden
kommer til Kirken tilhobe, da vil jeg gøre dennem den
Tjenest, mig bør at gøre dennem paa min Embeds Vegne.
Gud give dennem Lykke baade tilsammen.

Vel sic conjungendos:

At I haver saa trolovet hverandre, er jeg et Vindes-
byrd til lige saa vel som disse andre Kristne, her er til
Stede. Naar som I kommer i Kirken for Alteret sammen,
saa vil jeg gøre eder den tilbørlig Tjeneste, mig bør at gøre
eder paa mit Embeds Vegne. Gud give eder Lykke baade
til sammel, baade til Sjæl og Liv. Amen.

(Hæc in domo privata).

¹⁾ Troels Lund: Dagligt Liv i Norden. Folkeudg. IX. 166.